

TÓTH FERENC

A francia külpolitika és Magyarország a pozsareváci béke idején

A Rákóczi-szabadságharc bukása utáni európai diplomácia jelentős változásokon ment keresztül. A spanyol örökösödési háború vérzivataros évei után az európai nagyhatalmak egyre erőteljesebben kötelezték el magukat a békés konfliktuskezelés és hatalmi egyensúly politikája mellett. A háborút lezáró békeszerződések korszaka a béke eszméjének általános filozófiai és művészi megfogalmazásával és elterjedésével jellemezhető. Elég ha Händel „Utrechti Te Deum és Jubilate” című művére vagy abbé de Saint-Pierre *Az örökbéke tervezet rövid foglalata*¹ című híres szövegére gondolunk. A diplomácia erőteljes fejlődése új lehetőséget nyújtott a nemzetközi kapcsolatokban jelentkező feszültségek békés rendezésére.² A nagy nemzetközi átalakulásban Európa keleti felén is jelentős fejlődésnek indult a diplomáciai konfliktuskezelés. Ebben az általános európai közhangulatban kell értelmeznünk a francia külpolitika Magyarországgal, illetve az elbukott szabadságharccal és annak emigrációba kényszerült vezetőivel kapcsolatos álláspontját. Amint egy korábbi tanulmányban rámutattunk, a Rákóczi-szabadságharc vége felé a versailles-i kormányzat már lemondott a magyar diverzió támogatásáról.³ II. Rákóczi Ferenc Oroszország és Franciaország eltérő érdekeit összeegyeztetni próbáló igyekezete sem hozott eredményeket. Ugyanakkor a közvélemény számára a francia kormányzat a magyar kérdést továbbra is igyekezett „melegen tartani”. Ennek célja a háború végén a lakosság demoralizálásának elkerülése és a magyar kérdés béketárgyalásokon való felhasználása volt. Amint ismeretes, az utrechti (1713) és rastadti (1714) békeszerződéseket az emigráns magyarok teljes mellőzésével kötötték meg a tárgyaló nagyhatalmak. A császári tárgyalók sikeresen állították szembe a magyarok ügyével a dél-franciaországi katalán lázadókat, és így kölcsönösen lemondtak a törvényes uralkodójuk ellen felkelt hajdani szövetségeseik támogatásáról.⁴

Európa helyzete az utrechti béke (1713) után

A spanyol örökösödési háborúban kimerült európai államok számára már 1712-től nyilvánvalóvá vált, hogy a francia hegemonia 17. századi rendszerét egy új, több pólusú világ fogja felváltani. Ennek következménye volt, hogy a nagyhatalmak mellett újabb ambiciózus kö-

¹ Saint-Pierre, abbé de: *Az örökbéke tervezet rövid foglalata*. Bukarest, 1979. Lásd ehhez újabban: Bois, Jean-Pierre: *L'abbé de Saint-Pierre. Entre classicisme et Lumières*. Paris, 2017. 69–104.

² Lásd ehhez: Bély, Lucien: *L'art de la paix en Europe. Naissance de la diplomatie moderne XVIe – XVIIIe siècles*. Paris, 2007. 464–546.

³ Tóth Ferenc: *A szatmári békeség és Franciaország*. Századok, 146. évf. (2012) 4. sz. 867–874.

⁴ Lásd ehhez: Köpeczi Béla: *A bujdosó Rákóczi*. Budapest, 1991. 178–189. Vö. Tóth, Ferenc: *Le prince François II Rákóczi et la paix d'Utrecht*. In: Mollfulleda, Conxita – Sallés, Núria (ed.): *El tractats d'Utrecht: Clarors i foscors de la pau la resistència dels Catalans*. Barcelona, 2015. 81–89.

zéphatalmak számára nyílt lehetőség a kontinens politikai irányításában való részvételre. Az utrechti városi házában folyó tárgyalásokon erősítették meg a porosz király címét, és ismerték el a Neuchâtel Hercegségre és Valengin grófságra való jogát, továbbá Poroszországhoz csatolták Geldernt, Limburgot és Stettint. Az 1713-ban trónra lépő I. Frigyes Vilmos igen energikusan fogott hozzá országa államadosságának csökkentésével és hadseregének fejlesztésével a Porosz Királyságot katonai nagyhatalommá tenni. A svédek ellen vívott északi háborúban 1720-ban sikerült megszereznie Elő-Pomerániát, és alig két évtized múlva fia, II. (Nagy) Frigyes már az Osztrák Monarchiával egyenrangú félként léphetett be az osztrák örökösödési háborúba.

Az utrechti béke megerősítette Anglia európai helyzetét is. A franciák által támogatott skót trónörökös, Stuart Jakab kénytelen volt elhagyni a Francia Királyság területét, és a szomszédos Lotaringiában húzta meg magát. A brit külpolitika sikerét másfelől kereskedelmi előnyök és stratégiai támaszpontok megszerzése is jellemezte. Az angol kereskedők különféle vámkedvezményeket kaptak, köztük az úgynevezett „legnagyobb kedvezményezett nemzet” jogát és számos engedményt az amerikai gyarmatbirodalomban. Gibraltár és Menorca megszerzésével viszont az angol külpolitika a Mediterráneumban is fontos szerepet kapott. Anna királynő (1714) halála után, miután Stuart Jakab nem volt hajlandó áttérni a protestáns hitre, a Hannoveri-ház került uralomra Angliában, ami fontos változást jelentett e dinamikusan fejlődő nagyhatalom történetében: egyrészt Anglia érintetté vált a kontinens konfliktusaiban, másrészt erősödött a császárral való együttműködése.⁵

Ebben az időszakban a kontinens keleti felén is alaposan átrendeződtek az erőviszonyok. I. (Nagy) Péter cár reformjainak köszönhetően Oroszország szintén lendületes fejlődésnek indult, és egyre nagyobb szerepet kívánt játszani az európai nemzetközi kapcsolatokban. Noha saját hazájában nem kímélte az ortodox egyházat, a Balkánon a keresztények protektoraként és felszabadítójaként igyekezett magát feltüntetni. Ennek szellemében az 1710-ben kirobbant új török háborúban a meggyengült Oszmán Birodalom területéből törekedett a vele rokonszenvező ortodox keresztény tartományokat kiszakítani. Tervéhez megnyerte II. (Cantemir) Demeter (1673–1723) moldvai fejedelem támogatását is. A több mint ötmenezer fős orosz hadserege élén I. Péter diadalmasan bevonult Moldvába, és 1711 júniusára már Jászvásárra ért. A diadalmenetből azonban hamarosan gyászmenet lett, mivel a Prut folyó mentén a török és tatár csapatok bekerítették a cár seregét, és I. Péter július 11-én kénytelen volt kapitulálni, majd egy kényszerből született békében lemondani Azovról, továbbá a Dnyeper menti erődítményeiről. Az orosz expanziót egy időre sikerült megfékezni, ám az orosz–oszmán konfliktusok rövidesen ismét kieleződtek.

XIV. Lajos uralkodásának utolsó éveit szintén változást hoztak a francia és az európai politikában. A spanyol örökösödés véres háborúval és keserves diplomáciai erőfeszítésekkel való rendezése közben a francia monarchiára is rávetült a válság árnyéka. Különösen azért, mert az 1711–1712-es év fordulóján aratott a halál a francia király családjában: egy év alatt három trónörökös halt meg, ami mélységesen megrázta az idős uralkodó lelkét.⁶ Az uralkodásának jelentős részét háborúzással töltő XIV. Lajos életének vége felé a béke és biztonság eszméi mellett lépett fel. Egyrészt az utrechti békeszerződés pontjait lelkiismeretesen be kívánta tartani, másrészt V. Fülöp spanyol király ajánlatai ellenére unokaöccsét, Orléans-i Fülöp herceget nevezte ki régensjelöltnek a halála utáni időszakra. A császárral való viszonyában is gyökeres váltás figyelhető meg, hiszen az általa támogatott, két nagyhatalom

⁵ Bély, Lucien: *Les relations internationales en Europe XVIIe – XVIIIe siècles*. Paris, 2001. 422–428.

⁶ Lásd ehhez újabban: Chaline, Olivier: *L'année des quatre dauphins*. Paris, 2009.

közötti közeledés politikája a 18. század közepén létrejövő osztrák–francia szövetség – az 1756-os „diplomáciai forradalom” vagy „*renversement des alliances*” – egyfajta előképének is tekinthető.⁷ Amikor a Napkirály 1715. szeptember 1-jén kilehelte lelkét, egy egészen új Franciaországot hagyott hátra maga után.⁸ A francia régens és jobbkeze, Dubois abbé az angol–francia kapcsolatok fejlesztését tűzte ki célul, ami a két nagyhatalom szövetségéhez, majd 1717 januárjában Hollandia csatlakozásával az úgynevezett Hármas Szövetséghez vezetett. Az Alberoni kardinális vezette szervezkedés megkérdőjelezte a spanyol örökség békeszerződés általi felosztását, és komolyan veszélyeztette az európai békét, amire válaszul a Habsburg Birodalom is csatlakozott 1718-ban a szövetségesekhez, és ezzel létrejött a Négyes Szövetség. Az európai politikában kialakult új helyzet nem kedvezett a magyar függetlenségi mozgalmak folytatásának, és az új francia külpolitika irányítói sem támogatták a legitim uralkodójuk ellen fellépő magyar alattvalókat.

II. Rákóczi Ferenc és az emigránsok török földre távozása 1717-ben

Rákóczi fejedelem a szatmári béke (1711) után rövid ideig Lengyelországban, majd 1713-tól Franciaországban keresett menedéket. Az 1713. január elején Normandiában partra szálló erdélyi fejedelem egyenesen Párizsba sietett. Mivel ahhoz már későn érkezett, hogy bekapcsolódhasson a béketárgyalásokba, a francia király környezetében próbálta támogatni a magyar függetlenségi törekvéseket. A törvényes uralkodója ellen lázadó Rákóczi jelenléte elég kényes volt a császárral éppen békét kereső XIV. Lajos számára, ezért a Napkirály becses vendége inkognitóban, „Sáros grófjaként” volt kénytelen meghúzni magát az udvarban.

A franciás műveltségű Rákóczi Versailles-ban viszonylag hamar alkalmazkodott a francia királyi udvar meglehetősen sajátos világához. XIV. Lajos személyes vendéglátásán kívül felesége távoli rokonai, úgymint a krónikairó Dangeau márki is elősegítették beilleszkedését. Az utóbbinak, valamint az ő feljegyzéseiből merítő Saint-Simon herceg emlékiratainak köszönhetően elég pontos információink vannak a francia udvarban folytatott tevékenységéről. Rákóczi kíséretével Párizs környékén, Chaillot-ban, Passy-ban, majd Clagnyban telepedett le. Jelentős kegydíjat élvezett, amely Jean Meyer francia történész szerint elérte az évi 75000 frankot.⁹ Ez lehetővé tette számára a gondtalan életet, ugyanakkor az udvartartása költségeire valószínűleg már nem futotta belőle. Az Hôtel de Transylvanie „kártyabarlangja”, amely Prévost abbé híres regényével (*Manon Lescaut*, 1731) lett világhírűvé, s amelyet Rákóczi hívei tartottak fenn, minden bizonnyal ebből a kényszerű helyzetből jött létre.¹⁰ A fejedelem XIV. Lajos életében ideje nagy részét Versailles-ban töltötte, és udvari kapcsolatait ápolta a király közvetlen környezetének tagjaival: Luxembourg marsallal, Breteuil és Maine hercegekkel, Torcy márkival és Toulouse gróffal. Az emlékiró Saint-

⁷ Lásd ehhez: Braubach, Max: *Versailles und Wien von Ludwig XIV. bis Kaunitz. Die Vorstadien der diplomatischen Revolution im 18. Jahrhundert.* Bonn, 1952.

⁸ Az 1715-ös év egyetemes történelmi jelentőségéről lásd újabban: Sarmant, Thierry: *1715. La France et le monde.* Paris, 2014.

⁹ Meyer, Jean: *Saint-Simon et Rákóczi.* Nouvelles études hongroises, vol. 12. (1977) 254.

¹⁰ Szekfű Gyulával ellentétben Köpeczi Béla elképzelhetőnek tartotta, hogy Rákóczi nem is tudott a kétes hírű lokálról. Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 199–201. Vö. Szekfű Gyula: *A száműzött Rákóczi.* Budapest, 1903. 34–37.; Mouton, Léo: *L'Hôtel de Transylvanie d'après des documents inédits.* Paris, 1907. 13–23.

Simon herceg nem tartozott e körhöz, s talán ennek is köszönhető az a fanyar stílusú portré, amelyet a Napkirály udvarának krónikása hagyott ránk.¹¹

Az idős XIV. Lajos halála (1715) fordulópontot jelentett Rákóczi életében. A versailles-i udvari emberből lassan külvilágtól elforduló remete lett. A változásban nem csupán a kormányváltás játszott szerepet, ugyanis Rákóczi már fiatal kora óta hajlamos volt a magányos, vallásos elmélkedésre, s Franciaországban mélyen megérintették a janzenizmus tanai is. Grosbois-ban a kamalduli szerzeteseknél bérelt egy kis házat, és elkezdte írni *Vallomásait*, a latin nyelvű, magyar vallásos irodalom egyik remekét. Visszavonulása azonban nem jelentett teljes elszigeteltséget, hiszen folyamatosan követte a külpolitikai eseményeket. Az 1716-ban kiújuló osztrák–török háború újabb lehetőséget kínált a magyarországi felkelés kirobantására, s Rákóczi elfogadva a szultán meghívását, 1717-ben elhagyta Franciaországot, és Törökországba utazott.¹²

A források egybehangzó állítása szerint Rákóczi 1717. szeptember 16-án Marseille-ben szállt hajóra, és október 10-én lépett török földre Gallipoliban. A francia udvarban sokan értetlenül szemlélték a fejedelem elhatározását, jó példa erre a híres francia emlékiró, Dangeau márk 1717. augusztus 23-i naplófeljegyzése is: „Teljességgel érthetetlen, hogy e férfiú, aki sok vihar után végre csöndes révbe ért, megint a hullámok kényére bízta magát, és akadtak kitűnő szellemek, akik – amikor jóhiszeműen tanácsukért folyamodott – arra biztatták: vágjon neki e veszedelmes útnak.”¹³ Dangeau márk megjegyzése ellenére Rákóczi franciaországi tartózkodása egy cseppet sem volt a korabeli francia kormányzat ínyére, és a régens, az orléans-i herceg – országa szövetségi rendszerének gyökeres megváltoztatását tartva szem előtt – kifejezetten támogatta Rákóczi távozását. Ennek megszervezése azonban korántsem volt egyszerű feladat.

Rákóczi *Vallomások* című munkája szerint titokban kezdte előkészíteni az utazását. Sajtóbevallása szerint az osztrák–török háború híre és a Spanyol Királyságban a Giulio Alborni kardinális államminiszter vezetése alatt készülődő újabb háború ösztönözte az utazásra, amit számos, előre nem látható esemény hátráltatott. A császári kémeket kijátszva továbbra is titokban zajlott a fejedelem és kísérete hajóútjának előkészítése. Rákóczi már augusztusban Marseille környékén várakozott, ahol azonban hamar felismerték. A fejedelem „háza népe” már szeptember 15-én hajóra szállt, de ő továbbra sem tudott elindulni, mivel a szultánnak és a nagyvezírnek szánt ajándékai még nem érkeztek meg. Ráadásul komoly dilemmát jelentett számára, hogy itt érte a hír, miszerint Savoyai Eugén herceg augusztus közepén Nándorfehérvárnál döntő győzelmet aratott a törökök felett. Belső vívódásáról Rákóczi később így emlékezett meg *Vallomások* című művében: „Barátaim vissza akartak tartani az út folytatásától; visszatérésre szólított a magány szeretete, melyet a karthauzi kolostor megújított. Miután azonban a magányban töled kértem tanácsot, Uram, éreztem, hogy szívem az egyedül benned való bizalomban megerősödik minden veszély vállalására. Nem hatott rám a törökök veresége és a legyilkoltak hatalmas számának szájról szájra adott híre, az erőd elvesztése, csak az elkövetkezendő béke. Ezt pedig csupán utazással remélhettem elhalasztani vagy megakadályozni, s ennek nagyobb súlyt adhatott a spanyol háborúról szerzett értesülés. Jól át is gondoltam, hogy soha jobban nem tehetek eleget a Porta elképzeléseinek és várakozásának, mint ha mellettük állok ügyeik ily válságosra for-

¹¹ Tóth Ferenc: *A bujdosó Rákóczi*. Budapest, 2016. 15.

¹² Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 250–284.

¹³ Idézi: Köpeczi Béla: *Bevezetés. Az erdélyi fejedelem diplomáciája az 1720-as évek közepén*. In: Köpeczi Béla (S. a. r. és szerk.): *D'Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése*. Vaja, 1984. 3. (Folia Rákócziána 7.)

dulásában. Alkalmat láttam ebbe a nép és a katonaság megbecsülésének megszerzésére, a szultán ígéreteibe vetett bizalmam kimutatására. Valójában azonban hiúk, csalfák és saját dicsőségemet szolgálók voltak ezek az érvek a te akaratom követésének szándéka és hite nélkül. Nem sóvárogtam fejedelemségre, sem háborúra, nem vágytam bosszúra, de nem borzadtam el sem kereszttektől, sem akadályoktól, sem a veszélyektől. Mert egyformán kötelességem most és volt mindig követni téged ezeken vagy azokon az utakon, csak vezérelj engem lelkem fényessége!”¹⁴

A hajóút viszonylag lassan telt a hol viharos, hol pedig szélcsendes levantei tengeren. A kedvező szelekre várva a fejedelem még néhány napot elidőzött a görög Syra szigetén is, ahol saját bevallása szerint névnapját (október 4.) is megünnepelte, majd végül kíséretével együtt október 10-én érkezett meg Gallipoliba. Hűséges krónikása, Mikes Kelemen így örökítette meg a tengeri út végét jelentő partraszállás élményét: „Édes néném! Hálá legyen az Istennek, mi ideérkeztünk ma szerencsésen, Franciaországból pedig 15. szeptemberis indulunk meg. A fejedelmünknek Istennek hálá jó egészsége volna, hogyha a köszvény búcsút akarna tőle venni, de reméljük, hogy itt a török áer elüzi. Édes néném, mi a jó a földön járni! Látja kéd, még Szent Péter is megjíedt volt, mikor a vízben sipadoztak a lábai. Hát mi bünösök hogyne félnénk, amidón a hajónk olyan nagy habok között fordult egyik oldaláról a másikára, mint az erdélyi nagy hegyek. Némelykor azoknak a tetején mentünk el, némelykor pedig olyan nagy völgyben estünk, hogy már csak azt vártuk, hogy reánk omoljanak azok a vízhegyek. De mégis olyan emberségesek voltak, hogy többet nem adtak innunk, mintsem kellett volna. Elég a’, hogy itt vagyunk egészségben.”¹⁵

Rákócziék Törökországba való érkezésével a száműzött fejedelem és kísérete számára egy új korszak kezdődött, amely hamarosan letelepedésük utolsó állomásához vezette őket. Az emigráns magyarok csalódására a háború már a végéhez közeledett, amikor a szultán Drinápolyban érdemben foglalkozni kezdett a magyar emigránsok ügyével, a pozsareváci béke megkötése (1718. július 21.) pedig aktív alkalmazásuk reményét is szertefoszlatta. Az 1718. június 5-én angol–holland közvetítéssel elkezdődő tárgyalások során Rákócziéknak újra diszkrét passzivitásba kellett vonulniuk, mivel a kiadatásuk is felmerült a béketárgyalások során. Császári részről Hugo Damian von Virmond, korábbi varsói követ és Michael von Talman tanácsos tárgyalta Szilahdár Ibrahim és Mehmed efendi oszmán tárgyalókkal. A mediáció részéről Jacob Colyer és Sir Robert Sutton konstantinápolyi holland és angol követek vettek részt a béketárgyalásokon. Miután a kiadatást nem sikerült elérniük, a császári tárgyalók megpróbálták kiutasítani a magyar rebelleket az Oszmán Birodalom területéről. Végül is a karlócai békéhez (1699) hasonlóan az a kompromisszumos megoldás született – ahogy azt a július 21-én megkötött béke 15. pontjában megfogalmazták –, hogy a magyar szabadságharc vezetőit a határtól távoli helyen kellett letelepíteni, családjukkal együtt. A feltűnést elkerülendő – és főleg a császári tiltakozás miatt – a Fényességes Porta a Márvány-tenger partján fekvő kikötővároskát, Rodostót jelölte ki a magyar emigránsok szálláshelyül.¹⁶

¹⁴ Rákóczi Ferenc: *Vallomások – Emlékiratok*. Szerk. Hopp Lajos, ford. Szepes Erika és Vas István. Budapest, 1979. 588–589.

¹⁵ Mikes Kelemen: *Törökországi levelek – Mulatságos napok*. Szerk. Veress Dániel. Bukarest, 1988. 5.

¹⁶ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 308–310. Vö. Bérenger, Jean: *Habsbourg et Ottomans (1520–1918)*. Paris, 2015. 185–198.; Murphey, Rhoads: *Twist and Turns in the Diplomatic Dialogue: the Politics of Peacemaking in the Early Eighteenth Century*. In: Ingrao, Charles – Samardzic, Nikola – Pesalj, Jovan Pesalj (eds.): *The Peace of Passarowitz, 1718*. West Lafayette, 2011. 75–76.

A fejedelmet és kíséretét szállító gálya 1720. április 16-án indult el Jenikőből, és harmadnapra ért Rodostóba.¹⁷ Rákóczi bizonyíthatóan nem szándékozott végleg letelepedni Törökországban. 1720-ra viszont nyilvánvalóvá vált, hogy a francia külpolitika számára, amely szoros együttműködésre kényszerült a Négyes Szövetségben fontos szerepet játszó Német-római Birodalmat képviselő császárral, Rákóczi visszatérése elképzelhetetlené vált. A száműzött fejedelem így kényszerhelyzetbe került, és ennek következtében nem maradt más választása, mint elfogadni a török menedéket. Egy 1720. június 10-én Rodostóban az orléans-i hercegnének írt levelében elég nyíltan és indulatosan fogalmazta meg helyzetének fonákságát: „Az igazat megvallva, Asszonyom, nehéz indulat nélkül felidézmem az akkori helyzetemet. Tudtam, hogy a császáriak kérték a törököktől a kiadatásomat és tisztában voltam azzal is, hogy sehol Európában nem volt számomra menedék. A spanyolországi háborúra már nem számíthattam, mivel Franciaország nyíltan szembeszállt velem és annyi lehetőségem maradt csak volna, ha Alberoni kezébe adom magamat vagy törökökében maradok. Merjem-e elmondani mindazt a keserűséget, amit Franciaország velem szembeni viselkedése miatt éreztem, miután teljesen feleslegesen és okatlanul az Osztrák Ház ellen lázadókhöz sorolt? Mindezt az a Franciaország tette, amely már az ötödik generáció óta elismerte családom szuverén jogait és ükapámmal az utódaira is vonatkozó szövetségben állt. Azt követően is több kötelezettséget vállalt velem és elismert Erdély fejedelmének is, amely méltóságot az elhunyt király minisztere útján formálisan, illetve leveleiben személyesen is biztosított arról, hogy az érdekeimet soha nem hagyja el és a sajátjaiéhoz hasonlóan szívén viseli őket, és mégis megtagadta tőlem a menedékjogot, amely a népek jogán is megilletett. Úgy tűnt számomra, hogy a bécsi udvar bosszújának eszközévé vált, amely éppen az ő iránti lelkesedés és ragaszkodás miatt üldöz. De nem volt gyógyír a bajaimra és mivé lettem volna Isten kegyelmének forrása nélkül! Ez pedig belső vigaszával erősítette gyengeségeimet és megfékezte balszerencsés természetem heves megnyilvánulásait, amelyeket oly jól ismer Ön is, Asszonyom, és amelyeket jogosan nevezett nagyravágyásnak. A szerencsém mindebben azon múltott, hogy a gondviselés kezeibe helyeztem magamat, amely a törökök karjával óvott meg a keresztények üldözéseitől. Ez lenne hát a sorsom, Asszonyom, és még nem is olyan régen Brenner apátnak is úgy nyilatkozott a miniszter, hogy parancsot adtak arra, hogy ne engedjenek vissza Franciaországba, noha erre soha nem is mertem volna gondolni az Orléans-i herceg jóváhagyása és engedélye nélkül.”¹⁸

Nem sokkal a megérkezésük után a magyar bujdosók új emigrációs szellemi központot hoztak létre a Márvány-tenger partján fekvő, soknemzetiségű kisvárosban. Rákóczi Rodostóból is igyekezett aktívan bekapcsolódni a nemzetközi politikai életbe. Követeket és emléké-

¹⁷ Az emlékiró Mikes felfigyelt a gályán evező rabok között két magyarra, akikkel beszédbe elegyedett. A beszélgetést megőrkítő sorokból a száműzött sors és a visszatérés reményvesztettsége sejlik fel: „Mivel én beszéltem két magyar rabbal, akik húsz esztendőtlől fogvást vannak a gályán, és mondtam, hogy ha nem lehetne-é olyan módot találni abban, hogy megszabadulhassanak. Csak azt feleltek erre: miért mennénk mi már Magyarországon? feleségünk, gyermekünk talám már megholtanak, ott is mivel élénk; itt ételt adnak, és megszoktuk már ezt a nyomorúságot.” Mikes: *Törökországi levelek*, 53–54. Az irodalmi értékű idézett rész leginkább azért érdekes, mert Mikes krónikájának hitelességét nemcsak életszerűsége adja, hanem más források is megerősítik az adatait. Dangeau márkí iratai között fennmaradt egy francia feljegyzés, amely szintén Rákóczi Jenikőből Rodostóba vezető útját beszéli el: *Relation du voyage de Son Altesse Serenissime d'Jenikuy a Rodosto*. Bibliothèque Nationale de France, Ms. Fr. 22.712, fol. 124–126.

¹⁸ Archives Diplomatiques (La Courneuve), Correspondance politique Hongrie vol. 17, fol. 247–254. A levél másolata megtalálható az osztrák nemzeti levéltárban is: Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 195. Turcica (1727 September–October) fol. 15–18. A dokumentumot közölte: Köpeczi, Béla (szerk.): *Correspondance diplomatique de François II Rákóczi 1711–1735*. Budapest, 1999. 211–215.

iratokat küldött a különböző európai udvarokba, elsősorban Franciaországba és Spanyolországba, valamint Oroszországba. Amíg a hivatalos diplomácia elzárkózott, a különböző kalandorok egyre inkább felismerték az öregedő fejedelem hiszékenységében rejlő lehetőségeket. Kapcsolatba került kora neves francia renegátjával, a hírhedt Bonneval pasával és annak magyar származású barátjával, a könyvnyomtató Ibrahim Müteferrikával is. Külföldi kalandorokba vetett bizalma kissé elidegenítette saját bujdosó honfitársaitól is az idős fejedelmet, és ezáltal tovább fokozódott elszigeteltsége. Ötvenkilenc éves korában – 1735. április 8-án, nagypénteken – betegségben hunyt el száműzött honfitársai körében. Halálával egy remény foszlott szét a magyar függetlenségi mozgalmak számára, amelyek egyúttal mérítettek is a bujdosó Rákóczi emlékéből.¹⁹

Titkos tervek egy új török háború kirobbantásáért?

A hivatalos francia külpolitika a régens uralma alatt látszólag teljesen ellentétben állt a magyar függetlenségi mozgalmak céljaival. Az európai békét elősegítő szövetségi szerződések – a Hármass és a Négyes Szövetség – lehetetlenné tették az egykori magyar lázadók melletti nyílt kiállást, illetve diplomáciai támogatást. Ugyanakkor a francia külpolitika számára a Habsburg Birodalom látványos megerősödése komoly aggodalomra adott okot. Az 1716–1718-as osztrák–török háború hamarosan felszínre hozta a régensség kettős külpolitikai céljait. Noha a francia kormányzat elviekben a Fényességes Porta egyik legrégebbi nyugat-európai szövetségese volt, velencei és császári szolgálatban számos neves francia harcolt. Az egykori versailles-i udvaroncblól császári hadvezérré vált Savoyai Eugén vezetete hadseregben olyan legendás francia katonatisztek küzdöttek, mint például Alexandre de Bonneval, a későbbi renegát Bonneval pasa,²⁰ vagy a visszaemlékezései által világhírűvé vált Jean-Martin de la Colonie.²¹ A velencei hadakban szintén számos neves franciát találhatunk, főleg az úgynevezett „tudós fegyvernemek” képviselőit, vagyis hadmérnököket és tüzérezeket. Ez utóbbiak közül kiemelhetjük a *Parfait général d'artillerie* című tudós tüzérségi szakmunka szerzőjét, Florentin de Perceval-t, Korfu részletes védelmi tervének kidolgozóját.²² Szintén velencei vagy máltai zászlók alatt szolgált még számos francia tengerésziszt és sok önkéntes vagy dezertőr is, akik gyakran estek oszmán fogságba a tengeri összecsapások során, és kerültek vissza a konstantinápolyi francia nagykövet vagy más levantei francia konzulok segítségével Franciaországba. Természetesen ismerünk olyan „frank” kalózat is, akik oszmán szolgálatban küzdöttek a háború során.²³

E kettősség természetesen a diplomáciai tervekben jelen volt, de ezek leginkább csak alternatív javaslatok szintjén, tervezetek formájában maradtak fenn, főleg magángyűjteményekben. Néhány éve a d'Argenson család levéltárának P 41 kartonjában bukkantunk rá

¹⁹ Lásd ehhez: Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 463–466.

²⁰ Alexandre de Bonneval és a magyar emigráció kapcsolatairól lásd: Benedikt, Heinrich: *Der Pascha Graf von Bonneval 1675–1747*. Graz–Köln, 1959.; Vandal, Albert: *Le Pacha Bonneval*. Paris, 1885.; Gorceix, Septime: *Bonneval-Pacha et le jeune Rákóczi*. In: *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de France et des pays de langue française*. Genève, 1978. 341–363. Vö.: Tóth Ferenc: *Ibrahim Müteferrika, egy oszmán diplomata a magyar függetlenség szolgálatában*. Magyar Tudomány, 118. évf. (2011) 1. sz. 38–47.

²¹ Lásd róla: Cocula, Anne-Marie (dir.): *Mémoires de M. de la Colonie maréchal de camp des armées de l'Électeur de Bavière*. Paris, 1992.

²² Lásd róla: Tóth Ferenc: *La défense de Corfou vue par un ingénieur militaire français en 1715. Un manuscrit inédit de Florentin de Perceval* (forrásközlés kézírata, megjelenés alatt).

²³ Sarmant: 1715. *La France*, 175.

egy érdekes magyar vonatkozású gondolatfüzérre,²⁴ amely a titkos diplomácia eszközeivel a magyar emigrációt is felhasználva kívánta az 1717–1718-as török háborút a francia érdekeknek megfelelően meghosszabbítani. A dokumentum szerzőjét nem ismerjük, de a szöveg stílusa és témája alapján nagy valószínűséggel olyan kelet-európai kérdésekben tájékozott külügyi szakértő tollából fakadhatott, aki vagy személyesen is közreműködött a XIV. Lajos uralkodása alatti keleti diplomáciai kapcsolatok szervezésében, vagy hozzáférése lehetett a külügyi államtitkárságon őrzött politikai levelezésekhez. Szintén ismeretlen a szöveg keletkezésének helye, bár ennek jelentősége viszonylag csekély. Ugyanakkor a dátumok hiánya ellenére is elég könnyen azonosíthatjuk a dokumentum keletkezésének idejét, hiszen a szövegközi utalások alapján egyértelmű, hogy Temesvár elfoglalása (1716. november 25.) után és a pozsareváci béke (1718. július 21.) előtt vetette papírra a magyar ügyekben tájékozott szerző.

A politikai és stratégiai gondolatmenet kiindulópontját a török háború francia érdekek szempontjából való hasznának bizonyítása alkotja. A spanyol örökösödési háború után Franciaország szinte az államcsőd szélén állt, és képtelen lett volna a spanyol örökség újraelosztására irányuló törekvésekből esetleg kialakuló feszültségeket fegyveres erővel megszüntetni. Így a béke fenntartása életbe vágóan fontos volt számára. Paradox módon a béke alapfeltétele a császáriak háborúja volt Magyarországon, vagyis a jól bevált kelet-európai diverzió témája kapott aktualitást a szövegünkben. A diverzióra két hagyományos eszközt jelölt meg anonim szerzőnk: vagy a közvetlen háborúban az Oszmán Birodalom támogatása, vagy pedig a Thököly- és Rákóczi-féle mozgalmak közvetett és rejtett támogatása. Mivel a nyílt háborúra Franciaország pénzügyi helyzete miatt nem volt lehetőség, az emlékirat írója óvatos, titkos diplomáciai eszközöket javasolt. A feladatra legmegfelelőbb személy megtalálásához is adott néhány ötletet: semmiképpen sem lehet diplomata, hanem egy teljesen ismeretlen, intelligens ügynökre van szükség. A kiválasztott ágensnek meg kell győznie az oszmán vezetőket a háború folytatásának szükségességéről, mivel a Birodalom összes európai tartománya és maga a főváros is veszélybe került a legutóbbi császári hódítások következtében. Noha a Temesvár eleste (1716) és Isztambul meghódítása közötti szoros összefüggés a történelmi események ismeretében túlzottnak tekinthető, az „Európa beteg embere” toposz minden bizonnyal már ekkor megjelent a nemzetközi kapcsolatokat figyelemmel kísérő európai gondolkodók szókincsében. Ennek indokolatlan felnagyítása – a mindenekfelett álló francia államérdekeknek megfelelően – elsősorban a törökök veszélyérzetének fokozását szolgálta.

A szöveg konkrét stratégiai javaslatokat is megfogalmaz a törökkel tárgyaló ágens számára, így a Délvidéken folyó hadműveletek kiterjesztését tanácsolja egy török hadsereg Horvátországba és Boszniába küldésével, ami a császári erőket megosztaná, és sikeresebben tudnák az oszmán főerők a Duna mentén az ellenség további előrenyomulását feltartóztatni. Természetesen a katonai segítség ígérete is része volt az érvelésnek, amelynek bizonytalanságát a magyar történelem korábbi évtizedei során már megtapasztalhatták a kuroc mozgalmak vezetői.

A megfelelő ember kiválasztása kérdésében a szerző leginkább egy Rákóczi köréhez tartozó ügynökre gondolt, aki a fejedelem nevében képviselné a francia érdekeket. A magyar felkelők összekapcsolása az oszmán–francia kapcsolatokkal nem volt új ötlet, és sikeresen

²⁴ Bibliothèque Universitaire de Poitiers, MS P 62 Archives d'Argenson (Château des Ormes) Réflexions sur les moyens d'engager les Turcs à continuer la guerre. A dokumentumokat közölte: Tóth Ferenc: *Magyar vonatkozású dokumentumok a d'Argenson család levéltárában I.* Hadtörténelmi Közlemények, 123. évf. (2010) 4. sz. 899–901.

elterelhette a figyelmet a francia külpolitika valódi céljairól. A XIV. Lajos halála utáni Régence egyébként is óvatos külpolitikát folytatott, a „gloire” időszaka után egy pragmatikusabb, békepárti politikai garnitúra vette át a hatalmat, amely került a konfliktushelyzeteket. Ezen politika egyik jellemző mintapéldájának tekinthető a szöveg. A gondolatmenet másik fontos tanulsága, hogy a francia diplomácia számára a magyar függetlenségi mozgalom csak az Oszmán Birodalommal való összefüggésében volt értelmezhető. Ennek tudatában pedig jobban megérthetjük II. Rákóczi Ferenc franciaországi tartózkodásának utolsó hónapjait és a Törökországba való távozásának okait is.

Az európai politikai helyzet az 1720-as években

A pozsareváci békét követően a Habsburg Birodalom húsz esztendeig békés viszonyt ápolt az Oszmán Birodalommal, és a francia külpolitika is került a Négyes Szövetségen belüli konfrontációkat. Ugyanakkor a korábbi kelet-európai szövetségeseivel – köztük a magyar függetlenségi mozgalom emigrációba vonult tagjaival – is fenntartotta a kapcsolatot, és adandó alkalommal nem habozott visszatérni egy esetleges magyar diverzió gondolatához sem. Ezt a viszonylag békés időszakot a francia diplomácia európai kapcsolatrendszere fejlesztésére és információgyűjtésre használta fel. A spanyol válság békés rendeződése után a nagyhatalmak házassági tervekkel igyekeztek tovább szilárdítani a helyzetet. Ide sorolható XV. Lajos házassága 1725-ben Leszczyński Szaniszló, egykori lengyel király lányával, amely jól tükrözte a francia külpolitika megújult kelet-európai ambícióit, amelyek óhatatlanul összeütközésbe kerültek a Habsburg Monarchia hasonló terveivel. Mindeközben az európai hatalmi politika tovább bonyolódott azáltal, hogy a korábbi három nagyhatalom – Franciaország, Habsburg Monarchia, Anglia – mellé folyamatosan felzárkózott két feltörekvő állam : Frigyes-Vilmos Poroszországa és Oroszország.²⁵

Miközben a császáriak berendezkedtek új balkáni és itáliai birtokaikban, a Habsburgok örökösödési kérdése egyre jobban előtérbe kerül. 1720-tól VI. Károly igyekezett elfogadtatni a *pragmatica sanctiot* a különböző európai hatalmakkal, amelyek részben tartottak az osztrák hatalmi ambícióktól, részben felül kívánták vizsgálni a spanyol örökség felosztását. Egy kongresszust is összehívtak Cambrai-ban, amelynek a vitás kérdések rendezése lett volna a célja, de az hamarosan feloszlott Párma és Piacenza hovatarozásának kérdése, illetve a Gibraltár körüli spanyol–angol villongások miatt. Ezt követően Spanyolország és a Habsburg Birodalom érdekei közeledni látszottak, a két dinasztia előrevetítette a vitatott itáliai területek békés megosztását és a közös fellépést a török veszély, továbbá a protestáns hatalmak ellen. Másrészt pedig az angol–francia közös európai biztonsági rendszer is tovább őrkdött a kontinens nyugalma felett.²⁶

Miközben Fleury kardinális a Walpole fivérekkel karöltve igyekezett megóvni a törékeny európai békét, a császári külpolitika új szövetségeseket keresett az angol–francia ket-tős hatalom ellenében. 1725-ben VI. Károly – lemondva az elveszített spanyol birtokokról – inkább a két monarchia együttműködésén fáradozott, és nemsokára körvonalazódni kezdett egy osztrák–spanyol szövetség terve, amelynek éle az angol–francia hegemonia ellen irányult. Ennek jegyében V. Fülöp elismerte a *pragmatica sanctiot*, illetve a császár lánya és a spanyol infáns közötti házasság terve is felvetődött az új szövetség megerősítése érdekében. A *pragmatica sanctio* körüli tárgyalások a francia külpolitika számára új kihívást je-

²⁵ Lásd ehhez: Liechtenhan, Francine-Dominique: *La Russie entre en Europe. Elisabeth Ier la Succession d'Autriche (1740–1750)*. Paris, 1997.

²⁶ Bély: *Les relations internationales*, 448–484.

lentettek, amelyben a Habsburg Monarchia örökösödési problémái mellett a Magyar Királyság jövője iránt is megnőtt az érdeklődés. A francia kormányzat számára a távoli, magyar államiság intézményeinek története és működése valószínűleg kevésbé volt ismert, mint a környező európai monarchiáké. Ugyanakkor nagyon fontos megjegyeznünk, hogy a francia külügyi államtitkárságon ebben az időszakban zajlott a levéltár rendszerezése és a különféle európai államokra vonatkozó iratok rendezése, amely lehetőséget nyújtott egy magyar vonatkozású levéltári egység (Correspondance politique Hongrie et Transylvanie) létrehozására is.²⁷

Az osztrák–spanyol közeledés tiltakozást váltott ki Anglia részéről, amely féltette a szövetségtől nemrég megszerzett földközi-tengeri pozícióit (Gibraltár és Menorca szigete), és mindent elkövetett a császári diplomácia elszigetelése érdekében. 1725 szeptemberében a herrenhauseni kastélyban egy angol–francia–porosz szövetségi szerződést írtak alá, miközben Anglia nyíltan mozgósította haderejét egy osztrákellenes háborúra. Az elszigetelésből a császár a feltörekvő kelet-európai hatalom, Oroszország szövetségével próbált kitörni. A két hatalom közösen igyekezett ellenőrzése alá vonni a kontinens északi és keleti területeit. 1726. augusztus 6-án a két állam képviselői kölcsönös segítségnyújtási egyezményt írtak alá, amely 30 000 fős segélyhad küldését irányozta elő mindkét fél részéről abban az esetben, ha valamelyiküket egy harmadik fél megtámadná. Ez a kezdetben angolelles szövetség hosszú időre a császári diplomácia egyik legfontosabb pillérévé vált, és ennek köszönhetően kapcsolódott be a Habsburg Birodalom egy évtized múlva ismét egy törökök elleni háborúba, amelyben a magyar emigráció újra aktív szerepet játszhatott.²⁸

Természetesen a francia külügyi államtitkár folyamatosan tájékozódott a magyarországi belügyek változásairól, különösen egy esetleges, újabb függetlenségi háború lehetőségét illetően. Egy névtelen szerző által írt emlékirat tanúsága szerint, amelynek másolata megtalálható a Francia Külügyi Levéltárban, 1728-ban Magyarországon már elmúlt a lázadások kora. A szerző a következő fejleményekben látta a magyar függetlenségi mozgalom meggyengülésének okait: „Ami a rebellisek mozgalmait illeti, szó sem eshet róluk, mivel a Duna és a Rajna mentén béke honol, az országban nagyszámú német haderő állomásozik, a nemesség és a nép pedig kimerültek. Magyarország nagy családjainak, az Esterházyaknak és Pálffyaknak stb. vére osztrák vérrrel vegyült, a főnemesek személyes sérelmei és legfőként a vezér hiánya biztosíték arra, hogy ne újulhassanak ki zavargások a Magyar Királyságban.”²⁹

²⁷ A Magyarországgal és Erdéllyel kapcsolatos iratokat ekkor rendezték a politikai levelezés (*Correspondance politique*) fondján belül egy különálló állagba, amelyben ma is megtalálhatók. A magyar és erdélyi politikai levelezés törzanyagát a Rákóczi-szabadságharc korabeli levelezés- és dokumentumgyűjtemény alkotja, amelyet az ehhez kapcsolódó korábbi és későbbi dokumentumok egészítenek ki. A levéltári osztályozás fő irányítója, Nicolas Le Dran külügyi biztos tudatos munkájának eredményeként a magyar függetlenségi mozgalmak gazdag dokumentációja jött létre. Valószínűleg szintén Le Dran munkája volt az a történeti összefoglaló, amely a magyar szabad királyválasztás történeti hagyományát dolgozta fel, és amely a *pragmatica sanctio* jogi cáfolatához is kiváló alapul szolgált: Archives Diplomatiques (La Courneuve, a továbbiakban: AD), série MD Autriche 11. Autriche 807–1750, Nr. 2 Etablissement de la succession hereditaire de la Couronne de Hongrie dans la Maison d’Autriche (fin 1731) mis au net, fol. 97–142.

²⁸ Bély: *Les relations internationales*, 456–458.

²⁹ AD, Correspondance politique Hongrie et Transylvanie tome 18 Réflexions sur une diversion du côté de la Hongrie, fol. 301–307.

A Rákóczi-emigráció és a francia külpolitika

A Rákóczi-emigráció török földre érkezése idején Jean-Louis de Bonnac³⁰ (1716–1724) volt a hivatalban lévő konstantinápolyi francia nagykövet. Bonnac márki már régi ismerősnek számított Rákóczi és kísérete számára, hiszen a Rákóczi-szabadságharc és az északi háború idején különféle diplomáciai hivatalai során folyamatosan kapcsolatban állt a magyar függetlenségi mozgalom vezetőivel.³¹ A rodostói magyar emigráció krónikása, Mikes Kelemen személyesen is jól ismerte, ahogy erről 1718. szeptember 15-i, Büjükderében kelt levelében is beszámolt.³² Az oszmán főváros közelsége valószínűleg lehetővé tette a magyar emigránsok számára a konstantinápolyi francia követtel, annak családjával és környezetével való szorosabb kapcsolattartást. Amikor a magyarokat a Porta áthelyeztette Rodostóba, a távolság miatt ugyan kissé körülményesebb lett ez a kapcsolat, de nem szakadt meg.³³

A konstantinápolyi francia követség levelezését áttekintve megállapítható, hogy a francia diplomácia folyamatosan tájékozódott a rodostói magyar kolónia tevékenységéről. Ez a figyelem természetesen a fejedelem és a francia követek közötti személyes kapcsolattól is függött. A Bonnac márki helyébe lépő francia nagykövet, Jean-Baptiste d'Andrezel vicomte volt, akit II. Rákóczi Ferenc közeli ismerősének és szellemi útítársának tekinthetünk a fennmaradt levelezésük alapján.³⁴ A két férfi közötti szellemi rokonságot mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Rákóczi fejedelem az 1716. május 30-án a kamalduli szerzetesekkel megkötött szerződés szerint azt a házat bérelte Grosbois-ban, amelyben korábban d'Andrezel vicomte lakott. A kamalduliak révén mindketten szoros kapcsolatba kerültek a janzenizmussal is, amelynek Rákóczira gyakorolt hatását már sokan bizonyították.³⁵ Ugyancsak jó viszonyt ápoltak a rodostói magyar emigránsok a későbbi konstantinápolyi nagykövetekkel, a D'Andrezel vicomte halála után kinevezett Villeneuve márkival, annak

³⁰ Jean-Louis d'Usson de Bonnac (1672–1738), francia katonatiszt és diplomata. Életéről lásd: Duparc, Pierre (dir.): *Instructions aux ambassadeurs et ministres de la France depuis le traité de Westphalie jusqu'à la Révolution française*, Tome XXIV, *Turquie*. Paris, 1970. 211–212.

³¹ Bonnac levelezéséhez lásd a következő forráskiadás vonatkozó részeit: Tóth Ferenc (éd.): *Correspondance diplomatique relative à la guerre d'indépendance du prince François II Rákóczi (1703–1711)*. Paris–Genève, 2012. (Bibliothèque de l'étude de l'Europe centrale, 9.)

³² „A francia követnek, Bonacnak, közel mihozzánk egy háza lévén, gyakorta jó ide feleségestől. De még minálunk nem volt; azt akarja, hogy mi menjünk elsőben hozzája. Abból pedig semmi sem lesz, mert a mi urunk tudja, mi illendő, és mi nem illenék hozzája. Még a titulus iránt is nagyon valami akadály, és az ilyen akadály megakadályozhatja, hogy az akadály elvettessék, és ilyenformán egymást meg nem látják. De minthogy nekem semmi akadályom nincsen se a precedencia, se a titulus iránt a követtel, azért gyakran járok hozzájuk.” Mikes: *Törökországi levelek*, 27.

³³ Rodostó ekkor vált a konstantinápolyi francia követség futárpostájának fontos tranzitállomásává, elsősorban azért, mert a Bécsen keresztül haladó postaútvonalakon az összes európai diplomáciai futárszolgálat a császári hatóságok ellenőrzése alá került. A tengeri úttal biztonságosabban lehetett lebonyolítani a konstantinápolyi francia követ és a versailles-i udvar közötti levelezést. Roider, Karl A. Jr.: *Austria's Eastern Question 1700–1790*. Princeton, 1982. 7–13.

³⁴ Lásd ehhez: Köpeczi Béla (szerk.): *D'Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése*. Vaja, 1984. (Folia Rákócziána, 7.)

³⁵ Rákóczi és a janzenizmus kapcsolatára vonatkozóan lásd: Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, id. mű. A nagykövet könyvtárát a nemrégiben megtalált hagyatéki iratai alapján sikerült azonosítani. Ez alapján kiderült, hogy d'Andrezel könyveit Mikes Kelemen is használhatta a Törökországi levelek című műve megírásakor. Lásd ehhez: Tóth Ferenc: *D'Andrezel vicomte, konstantinápolyi francia követ szellemi hagyatéka (1725)*. Századok, 142. évf. (2008) 4. sz. 1021–1040.

utódjával, Castellane gróffal, majd az őt felváltó des Alleurs gróffal is, aki a II. Rákóczi Ferenc mellett tevékenykedő rendkívüli francia követ fia volt.³⁶

Rákóczi a francia követeken keresztül juttatta el memorandumait és tervszövegeit a francia királyi udvarba. Az 1725. november 30-i, a Habsburg Monarchia európai térnyerését bemutató és a cambrai-i kongresszuson a saját érdekeinek pártfogását kérő memorandumában egyebek mellett kitért a pozsareváci békének a francia érdekek szempontjából negatív kereskedelmi hatásaira is.³⁷ Úgy tűnik, Rákóczi más szempontból is érdeklődött a földközi-tengeri kereskedelem lehetőségei iránt. Ebben az időszakban bonyolódott bele a száműzött fejedelem abba a Szekfű Gyula által is pellengérré állított kétes hírű kalandba, amely „kalóztevédelem” néven került be a magyar történetírásba.³⁸ Egy angol kalandor, bizonyos Ploutman azon javaslatáról volt csupán szó, miszerint a földközi-tengeri kereskedelem biztonságának elősegítése végett kalózokat kívánt volna letelepíteni az Oszmán Birodalom területén, amely tervéről Rákóczival is tárgyalt, aki ezt az alkalmat is tényleges politikai szerepvállalásra kívánta felhasználni, amikor egy kalózokból álló, a Portának adózó fejedelemségről kezdtek egyeztetni. A francia diplomácia először érdeklődést mutatott a terv iránt, később azonban elzárkózott a kétes hírű kalandorral való együttműködéstől. Köpeczi Béla összefoglaló monográfiájában kiemelte, hogy „reális és irreális elemek keveredtek Rákóczi külpolitikájában, de az irrealitás nem az alapvető érdekek felismerésében jelentkezett, hanem abban, hogy az adott körülmények között mit lehetett megvalósítani”.³⁹

A francia diplomácia nemcsak megfigyelte, hanem a lehetőségeihez mérten támogatta is a magyar emigráció mozgalmait. A francia királyok és az oszmán uralkodók által elfogadott és többször meghosszabbított szerződések, az úgynevezett kapitulációk (*capitulations*) lehetőséget teremtettek a konstantinápolyi francia nagykövetség és a magyar emigránsok közötti kapcsolatok ápolására. A kapitulációk alapján a francia király az Oszmán Birodalom területén élő katolikusok protektoraként a nagykövetén keresztül védelmet és segítséget nyújthatott az olyan kis keresztény közösségeknek, mint a rodostói magyar kolónia. Rodostóban a magyarok megjelenésével nőtt meg a katolikusok lélekszáma, és a Rákóczi fejede-

³⁶ Louis de Villeneuve (1675–1745), Michel de Castellane (1703–1782) és Roland des Alleurs (1693–1754) nagykövetek életéről lásd: Duparc: *Instructions aux ambassadeurs*, 277–278., 325–326., 353–354.

³⁷ „*La Porte ottomane ne s'aperçoit pas encor assez du tort qu'elle s'est fait à elle même par le dernier traité de paix de Passarowitz en accordant à l'empereur la libre navigation du Danube jusqu'à son embouchure, et celle de la mer Méditerranée avec les mêmes prerogatives dont jouissent les autres nations. Mais ces autres nations qui ont cy-devant fait le commerce de la Méditerranée devoient bien déjà s'apercevoir du prejudice que leur cause cet indulg. Puisque les transports qui peuvent se faire dans les Echelles de Levant se feront avec plus de facilité, avec moins de despenses, et moins de dangers, des ports d'Istrie, et de Sicile que des ports de France, d'Angleterre et de Hollande. La Compagnie Orientale de Vienne depuis l'établissement de ses fabriques de soije, de laine, de lin, et de chanvre pourra fournir à meilleur conte toutes les différentes especes de marchandises qu'on transportoit des autres ports en Levant. Ce seroit être absolument novice en politique que de s'imaginer avoir suffisamment remedié aux maux qui s'ensuiveront de cette liberté de navigation en faisant un nouveau traité portant suppression de la Compagnie d'Ostende qui en perdant que son nom subsistera toujours par sa reunion à la Compagnie Orientale de Vienne qui à la faveur de la contiguité des états d'Italie avec les autres états de la monarchie autrichienne par la communication maritime du Golfe adriatique leur deviendra desja plus utile, et plus nuisible aux autres Puissance.*” AD, Correspondance Politique Hongrie 18. k. fol. 280.

³⁸ Szekfű: *A száműzött Rákóczi*, 247–249.

³⁹ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 464.

lem által alapított kápolna lett a későbbi rodostói katolikus plébánia előzménye. A fejedelem igyekezett állandó papot tartani a környezetében, de később a francia nagykövetség biztosított lelkipásztort a magyarok számára, ami egy francia forrás szerint még 1773-ban is így volt.⁴⁰

A rodostói magyar kolónia természetesen leginkább politikai szempontból lehetett érdekes a francia diplomácia számára, amely a 18. század során több jelentős magyar, illetve magyar származású ügynököt alkalmazott az Oszmán Birodalom területén. Mindezt elsősorban a 17–18. századi magyar nemzeti, függetlenségi mozgalmak kiváló francia kapcsolataival magyarázhatjuk, amelyek egészen az 1756. évi ún. diplomáciai forradalomig fennmaradtak. A hajdani kurucokban a francia diplomácia elkötelezett Habsburg-ellenes ágensekre talált, akiket könnyen felhasználhatott különféle titkos diplomáciai manőverekben. Így vállaltak részt például XV. Lajos személyes, titkos diplomáciájában, a *Secret du Roi*-ban, amely a hivatalos francia külpolitikával párhuzamosan igyekezett széles körű, kelet-európai, franciabarát szövetségi rendszert létrehozni, amely magában foglalta volna Lengyelországot, Svédországot és az Oszmán Birodalmat.⁴¹ Ehhez járult hozzá a magyarok jártassága a francia és a török nyelvekben és kiváló helyismeretük. Kiküldetéseiket gyakran katonai feladatok (mint például a francia huszárezredek számára történő toborzás) ellátásával is kiegészítették. Itt jegyezném meg, hogy a francia kormányzat a magyar emigráns katonatisztek számára Franciaországban is igyekezett egzisztenciát és karrierlehetőséget biztosítani, ahol a francia királyi hadseregben alapított magyar eredetű huszárezredek felállításával egyfajta nemzeti jellegű, adott esetben intervenciók feladatokat végrehajtására is alkalmas haderőt hoztak létre. Az első állandó huszárezredet 1720-ban Bercsényi László gróf alapította, majd a következő évtizedekben folyamatosan növekedett a huszárezredek száma, egészen a forradalomig, amikor tizenkettő huszárezredet tartottak számon. Hozzájárult ehhez az ebben a korban elterjedt, jellegzetesen magyar stílusú harcászat sikere is, amelyet más néven kisháborús taktikának neveztek. A török földön tevékenykedő huszártisztek francia megbízóiktól kapott feladataikat gyakran alakították a magyar függetlenségi mozgalom célkitűzéseikhez, ezáltal kapcsolódtak be a bujdosó II. Rákóczi Ferenc diplomáciai hagyományait folytató rodostói emigránsok meg-megújuló szervezkedéseibe is. Ide sorolhatjuk Bercsényi László francia ezredtulajdonos generális (1720)⁴² és Tóth András francia brigadéros (1733, 1747, 1755–1757) rodostói útjait. Az 1756. évi osztrák–francia szövetség létrejötte éles törést jelentett működésükben, hiszen a magyar emigráns ágensnek Habsburg-ellenes tevékenységét teljességgel lehetetlenné tette. A franciák kelet-európai külpolitikája változásainak megfelelően a korábbi ügynök, Tóth András munkája folytatására felkészített fiát – a neves François de Tott-ot – később a krími, majd a közel-keleti területeken alkalmazták.⁴³

⁴⁰ „Il y a a Rodosto quelques vieux hongrois et leurs enfants et on leur fournit de Constantinople un chapelain.” Archives Nationales (Paris) Série Affaires Etrangères B III/30 Bureau des consulats et des correspondances de la marine en pays étrangers ; Mémoires et notes pour le roy et le ministre de la marine, année 1773, Etat de la Religion catholique et des Missions en Levant, fol. 56

⁴¹ A témáról lásd: Broglie, Albert de: *Le secret du roi, Correspondance secrète de Louis XV avec ses agents diplomatiques 1752–1774*. Paris, 1878. (2 k.)

⁴² Mikes 39. és 41. levelében beszámolt Bercsényi László huszártoborzó útjáról, de annak a francia diplomáciára vonatkozó elemeit nem említette, valószínűleg azért, mert nem is ismerte. Mikes: *Törökországi levelek*, 62–65.

⁴³ Tott életéhez lásd újabban: Tóth Ferenc: *Egy magyar származású francia diplomata életpályája. François de Tott báró (1733–1793)*. Budapest, 2015.

Összefoglalás

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy a XIV. Lajos halála utáni francia külpolitika Magyarországhoz való viszonyára egyaránt jellemző az irányváltás és a kontinuitás. Egyfelől az európai békére törekvő francia kormányzat igyekezett elhatárolódni a magyar függetlenségi törekvések képviselőitől, és nem kívánt beavatkozni a Habsburg Monarchia ügyeibe. Ennek megfelelően a régens és az új kormányzat kifejezetten támogatta II. Rákóczi Ferenc török földre való távozását és ottani letelepedését. A magyar politikai emigráció kérdését ezután elsősorban oszmán ügynek tekintették, ahogy ezt d'Argenson gróf egy későbbi levelében kifejtette. Másrésztől azonban a francia külpolitika a titkos diplomácia szintjén továbbra is figyelemmel kísérte a magyar emigránsok sorsát és terveit, és adott politikai helyzetben – például háború idején – előfordult, hogy a francia szolgálatban álló magyar ágensek segítségével felelevenítették az emigráció vezetésével való kapcsolatokat.

A francia külpolitika a magyar függetlenségi mozgalmak hanyatlása után is sokáig számított a magyar ügynökök segítségére a kelet-európai diplomáciai szinten, akiknek tevékenysége nyelvtudásuk és a helyi viszonyokban való jártasságuk révén elsősorban az Oszmán Birodalom területén bizonyult hasznosnak. A 18. század első felének háborúi során több alkalommal is alkalmaztak titkos küldetésekre magyar ágenseket, akik a Rákóczi-szabadságharc egykori harcosaiból francia szolgálatba állt huszártisztek voltak. Az 1737–1739-es osztrák–török háború és az osztrák örökösödési háború éveiben, továbbá a nagy „diplomáciai forradalmat” (1756) megelőző években magyar ügynöktevékenység zajlott török földön, elsősorban a rodostói magyar emigránsok segítségével, aminek az 1756-os osztrák–francia szövetség létrejötte vetett véget. Másfelől a magyar emigránsok jelentős része számára Franciaországban is életteret biztosítottak, huszárezredek létrehozásával magyar jellegű és kuruc érzelmű egységeket állítottak fel a francia királyi hadseregben, amelyek háború esetén akár magyarországi intervenciók csapatokként is alkalmazhatók lehettek volna.

A pozsareváci béke után a francia külpolitika számára Magyarország jelentősége kétségkívül megváltozott, ami nem jelentette azt, hogy a magyar diverzió gondolata teljesen eltűnt volna, hiszen ehhez kapcsolódott a franciaországi magyar emigráció megjelenése és a magyar huszárság európai sikertörténete is. II. Rákóczi Ferenc diplomáciai kudarcai ellenére a szélesebb értelemben vett Rákóczi-emigráció mérlege pozitív képet mutat. Egyrészt az emigráns magyarok megismerkedtek a kor eszmeáramlataival, és azokat – igaz, jelentős késéssel, de – a magyar szellemi élet felé is közvetítették. Másrésztől pedig a magyar kisháborús taktika és a huszárság elterjedésével a nyugati hadművészet számára a magyarság olyan modellértékű példát adott, amelyet számos sikeres karrier és kiemelkedő teljesítmény fémjeléz.

FERENC TÓTH

*French foreign policy and Hungary
at the time of the Treaty of Passarowitz*

After the defeat of the Rákóczi uprising European diplomacy went through drastic changes. Following the War of Spanish Succession, the great European powers made stronger commitments to peaceful conflict resolution and “balance of power” politics. The death of Louis XIV also caused significant changes in French foreign policy. The new French government aspired to improve French-English relations, which led to the alliance of these two great powers, and later to the creation of the Triple Alliance when the Dutch Republic joined in January 1717. The conspiracy led by Cardinal Alberoni questioned the division of the Spanish inheritance established in the peace treaty and seriously threatened peace in Europe. As a reaction the Habsburg Empire also joined to alliance in 1718, forming the Quadruple Alliance. The new European political landscape was not favorable for the continuation of the Hungarian independence movements, and the new shapers of French foreign policy did not support the Hungarians working against their legitimate ruler either. For Francis II Rákóczi, who fled to France after the Treaty of Szatmár, the reignition of the Habsburg-Ottoman war in 1716 presented a new chance to spark rebellion in Hungary. Rákóczi accepted the Sultan’s invitation in 1717 and travelled to Turkey. To the disappointment of the emigrant Hungarians, the war was near its end, and the Treaty of Passarowitz extinguished all their hopes. After this, French foreign policy treated the question of Hungarian political emigration as a primarily Ottoman issue. However, on the level of secret diplomacy they kept the fate and plans of the Hungarian emigrants under surveillance, and in certain political situations -like during states of war- sometimes they renewed their relations with Hungarian emigrant leaders through Hungarian agents in French service.